ZKS

KÜLTÜR
SANAT
YILLIĞI

2023

Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları
Kitap No: 82
ZKS Kitaplığı: 9

Koordinasyon
Sertaç Güleç
Nurullah Yaldız

ZKS Kültür Sanat Yıllığı 2023

Hazırlayanlar
Asım Öz, Aykut Ertuğrul

Görsel Yönetmen
Ömer Faruk Demirel

Haber Editörleri
Ahmet Yasin
Metin Tekden

Düzelti
Gülümser Karabulut

ISBN 978-625-99034-1-5

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 20640

1. Baskı
İstanbul, Ağustos 2023

Baskı-Cilt
Kültür Sanat Basımevi ve Reklamcılık Organizasyon San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi ZB7-ZB11 Topkapı / Zeytinburnu / İstanbul
Tel: 0212 674 00 21
Sertifika No: 44153

ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ
zeytinburnu.istanbul | 444 1984

Türkiye'de Hakemli Dergi Yayıncılığı: Mevcut Durum ve İhtiyaçlar

Abdullah Demir

ISSN'ye (Uluslararası Standart Seri Numarası) sahip Türkiye merkezli 17 bin 723 süreli yayın bulunmaktadır (https://portal.issn.org). Bunlar; basılı veya elektronik ortamda belirli aralıklarla yayımlanan seri yayınlar, gazeteler, popüler ve hakemli dergilerdir. Hakemli dergileri büyük oranda kapsayan TÜBİTAK'ın DergiPark platformunda Haziran 2023 itibarıyla 2 bin 342 dergi yer alır (https://dergipark.org.tr). Hakemli dergilerin çevrim içi olarak yönetilmesi ve yayımlanmasını sağlayan açık kaynaklı dergi yazılım sistemi OJS'yi (Open Journal Systems) kullanan Türkiye merkezli dergi sayısı ise 235'tir (https://rpubs.com/saurabh90/ojs-stats-2021). Türkiye merkezli kamu veya özel hiçbir web platformunda hakemli dergilerin tam bir listesi yer almadığı için bu bilgilerden Türkiye merkezli yaklaşık 2 bin 500 hakemli dergi olduğu tahminini yapabiliriz.

Türkiye merkezli bu dergilerden belli kriterleri karşılayan bin 680'i, TÜBİTAK'ın akademik indeksi TR Dizin'de taranmaktadır. Yine belli standartları sağlayan ve açık erişim yayın yapan 431 dergi, Directory of Open Access Journals'da (DOAJ) dizinlenmektedir. Akademik veritabanı hizmeti sunan Web of Science kapsamındaki Science Citation Index Expanded (SCIe), Social Sciences Citation Index (SSCI), Arts & Humanities Citation Index (AHCI), Emerging Sources Citation Index (ESCI), MEDLINE, BIOSIS Citation Index (BCI) ve Zoological Record (ZR) dizinlerinde taranan dergi sayımız 306'dır (https://mjl.clarivate.com). Pek çok disiplinden bilimsel yayını kapsayan akademik veritabanı SCOPUS'ta taranan dergi sayımız ise 245'dir (www.scopus.com). Türkiye ile yakın nüfusa sahip Almanya'da toplam 111 bin 131 ISSN'li süreli yayın bulunmaktadır. Bunlardan tahminen 5 bin 232'si hakemli dergi türündedir. Bu dergilerden bin 398'i Web of Science ve bin 558'i ise SCOPUS'ta taranmaktadır. Bu sonuç, Türkiye'de hakemli dergi yayıncılığının mevcut durumunun incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Dergilerimizin Mevcut Durumu Nasıldır?

Hakemli dergilerimiz neden Web of Science ve

SCOPUS gibi A sınıfı bilim indekslerinde yeterince yer alamamaktadır? Yayın dilinin Türkçe olması mı sebeptir yoksa bilimsel içeriğin yetersiz bulunması mı? Bu sorulara ayrıntılı cevap vermeden önce her iyi soruya da "Hayır" cevabını verebiliriz. Çünkü Türkiye'nin en köklü üniversitelerinin ve kamu kurumlarının oldukça kaliteli içeriğe sahip dergileri bile bu indekslerde hak ettikleri yerde değildir. Öyleyse sorun nereden kaynaklanmaktadır?

Türkiye'de hakemli dergilerin çoğunun yayıncısı, üniversitelerdir. DergiPark verilerine göre üniversitelerin bin 464, şahıs yayıncıların 624 ve derneklerin toplam 263 hakemli dergisi bulunmaktadır. Üniversitelerde dergiler -birkaç güzel uygulama örneği dışında- "Üniversite Yayınları" markası adı altında tek bir merkezden koordine edilmez. Dergiler, üniversitelerin fakülte ve enstitü gibi alt birimleri tarafından ortak bir yayın politikası ve kalite sistemi gözetilmeksizin yayımlanır. Her ne kadar üniversitelerde "Yayın Komisyonları" bulunsa da bu komisyonlar hakemli dergilerin ortak bir standartta yayımı konusunda etkin değildir. Bunda 1984 yılında çıkartılan Üniversiteler Yayın Yönetmeliğinin, basılı ve elektronik yayıncılığın ulaştığı düzey açısından ihtiyaca cevap verememesi etkilidir.

Şu an itibari ile üniversite birimleri, dergi yayımlamaya karar verdiklerinde kısa sürede bu dergiler yayın hayatına başlamaktadır. "Birime ait bir dergi olsun" düşüncesiyle kurulan dergiler için çoğunlukla bu süreçte akademik yayıncılık konusunda bir ön hazırlık yapılmaz ve bu alanda tecrübeli editör veya yayıncılardan tecrübe aktarımına dönük bilgi alınmaz. Üniversitelerde hakemli dergi yayıncılığı konusunda tecrübeli uzman idari personel de bulunmadığı için bu dergiler genellikle akademik yayıncılık kriterleri açısından zayıf olarak yayıma başlar. Örneğin dergiye "....Üniversitesi... Fakültesi Dergisi" şeklinde ileride değiştirmeleri gerekecek markalaşma açısından çok zayıf uzun bir ad verilmesi, en sık yapılan hatadır. Oysa bizzat Atatürk tarafından ismi konulan ve şu an WoS Arts & Humanities Citation Index'te taranan dergimizin "Belleten", marka adı açısından oldukça güçlüdür. Üniversite dergilerinde, aynı üniversiteden akademisyenlerin sıklıkla makale yayımlamaları da bir başka sorundur. Ayrıca bu dergilerde birim yöneticisi dekan veya müdür, derginin baş editörü olarak belirlenir. Bu durumun, "Haksız Yazarlık/Editörlük" diye bilinen yayın etiği ihlali olarak algılanabileceği dikkate alınmaz. İdari görevi olan bir yöneticinin aktif olarak editörlük yapıp yapamayacağı bu süreçte gözden kaçmış olur. Ardından derginin yayın süreçlerini yürütmesi için çoğunlukla araştırma görevlilerinin görev aldığı bir editöryal ekip oluşturulur. Dergi kurullarında onlarca kişinin adı yazılı olsa da asıl süreç bir veya birkaç kişi tarafından yürütülür. Bu kişiler çok yoğun şekilde özveri ile çalışırlar. Ancak akademik yayıncılık bir ekip işidir ve bir iki kişi tarafından çaba gösterilmesi derginin istenilen hedeflere ulaşması için yeterli olmaz.

Akademik dergi yayıncılığı, popüler dergi yayıncılığına göre oldukça zordur. Dergilerin uymaları gereken hukuki, mali, akademik, etik ve teknik kurallar ve ilkeler bulunmaktadır. Tüm bunların dışında teknik yönü ağır basan indekslere başvuru ve süreç takibi de aktif olarak çalışan bir iki kişinin sorumluluğundadır. Her indeksin kriterleri ve başvuru süreçleri farklıdır. Onlarca indeksin kriterini takip etmek ve başvuru süreçlerini yürütmek, bu konuda tecrübesi olmayan, ilk defa dergide görev alan kişilerce doğal olarak etkin şekilde yürütülememektedir. Zaten editöryal süreç, editörlere yoğun bir iş yükü getirdiğinden dergilerde eksiklikler ortaya çıkmaya başlar ve indekslere başvuru ve süreç takibi de aksar.

A Sınıfı İndekslerde Taranan Dergi Sayımız Neden Azdır?

Dergilerimizin indekslere kabul oranının düşük olmasında, indekslerin kriterlerine yeterince uyulmaması ilk faktördür. Ulusal (TR Dizin) ve uluslararası

tüm akademik indekslerin, dergi kabulü için çeşitli kriterleri bulunmaktadır. İndekslere başvuru ve kabul alma süreçlerinde yaşanan zorlukları en aza indirmek amacıyla tarafımca ulusal ve uluslararası indekslerin kriterleri incelenmiştir. Ayrıca Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) gibi uluslararası kuruluşların akademik yayıncılıkla ilgili ilkeleri de taranmıştır. İndeksler ve işleyişlerine dair alan yazını da incelenmiştir. Elde edilenlere, editörlük sürecinde edinilen tecrübeye dayalı bilgiler de eklenerek akademik dergilerin güçlü ve geliştirilmeye açık yönlerini tespitte kullanılmak üzere "Hakemli Dergi SWOT Analizi" geliştirilmiştir. Bu SWOT analizi uygulanarak dergilerin ulusal ve uluslararası indekslerin hangi kriterlerine tam olarak uyduğu ve hangilerinde eksikleri bulunduğu tespit edilebilmektedir. Geliştirilen sistem sayesinde gelişmeye açık yönlerin nasıl iyileştirileceği de uygulamaya dönük bilgi olarak editörlere raporlanabilmektedir.

Hakemli Dergi SWOT Analizi Anketi, 22 bölüm ve 250 sorudan oluşmaktadır. Derginin güçlü veya zayıf yönlerinin tespiti için ilk bölümde derginin marka adı (6 soru), ikinci bölümde dergi geçmişi (5 soru), üçüncü bölümde ISSN kaydı (9 soru), dördüncü bölümde yayın periyodu (10 soru), beşinci bölümde derginin amaç ve kapsamı (10 soru), altıncı bölümde yayın dili (5 soru), yedinci bölümde yayımcı bilgileri (12 soru), sekizinci bölümde dergi web sitesi (20 soru), dokuzuncu bölümde derginin cilt/sayı sistemi (6 soru), onuncu bölümde derginin editöryal yapısı (13 soru), on birinci bölümde yayın kurulu ve işlevselliği (9 soru), on ikinci bölümde makale değerlendirme süreci (24 soru), on üçüncü bölümde derginin araştırma ve yayın etiği politikası (27 soru), on dördüncü bölümde derginin telif hakkı ve lisanslama politikası (14 soru), on beşinci bölümde derginin arşiv politikası (5 soru), on altıncı bölümde ücret politikası (8 soru), on yedinci bölümde makale dizgi formatı (33 soru), on sekizinci bölümde yayın kalitesi ve dergiye uluslararası ilgi (10 soru), on dokuzuncu bölümde indekslerle ilişkileri ve veri dağıtım politikası (3 soru), yirminci bölümde derginin indekslenme durumu (10 soru), yirmi birinci bölümde editöryal ekibin ve yazarların atıfları (7 soru), yirmi ikinci bölümde derginin görünürlük ve tanıtımı (4 soru) incelenmektedir.

Hakemli Dergi SWOT Analizi, Ocak 2022-Haziran 2023 döneminde toplam 128 hakemli dergiye YAZIM DESTEĞİ uzmanları (www.yazimdestegi.com) tarafından uygulanmıştır. Analiz sonuçları, 250 sorudan oluşan ankette incelenen dergilerin zayıf yönlerini gösterir puan değerinin, 250 üzerinden 48 ila 146 puan arasında değiştiğini göstermektedir. 48 zayıf yön, en az eksiği olan SCOPUS ve Web of Science indekslerinde taranan dergilerimizin geliştirilmeye açık yönlerinin puansal karşılığıdır. 146 zayıf yön ise en fazla eksiği bulunan TR Dizin'de ve diğer indekslerde taranmayan dergilerimizin zayıf yönlerinin puan değeridir. Dergilerin çoğunda yayın dilinin İngilizce olmamasından kaynaklanan atıf alma oranının düşük olması, ortak zayıf yön olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte atıf alma oranının düşük olmasının puan karşılığı sadece 9'dur. Bu oran, incelenen dergilerin 48 ila 146 puanlık zayıf yönlerinin asıl sebebi değildir. Dergiler, kısa ve orta vadede düzeltebilecekleri şekilsel ve akademik eksiklikler sebebi ile SWOT analizinde düşük puan almakta ve aynı nedenle WoS ve SCOPUS gibi indeksler tarafından elenmektedir.

Ulaşılan sonuçlar dergilerin TR Dizin'in kriterlerine tam olarak uymaları hâlinde zayıf yönlerinin toplam puan değerinin, SWOT analizi sonucunda 250 üzerinden 50 ila 60 puanda kalması gerektiğini göstermektedir. TR Dizin'den kabul alan dergilerin SWOT analizi raporlarında zayıf yönlerinin puan değeri, bu aralıktadır. Dergilerin zayıf yönlerini

gösteren inceleme sonuçlarının 50 puanın altında kalması ise eksikliklerini büyük oranda giderdikleri, SCOPUS ve Web of Science indekslerinden kabul alma seviyesine ulaştıklarını göstermektedir. Editör ve yayıncıların amaçları, dergilerinin 250 tam puan alarak hiç zayıf yönlerinin olmamasıdır. Ancak akademik yayıncılıkta "yayımcı-yazar-editör-hakem" gibi farklı tarafların süreçte bulunması, yayın dilinin Türkçe olması, makale bilimsel kalitesi ile hakem değerlendirme raporlarının kalitesinin her zaman aynı standartta olmaması, dergilerin 0 ila 40 puanlık zayıf yönlerinin her zaman olabileceği anlamına gelmektedir. Bu açıdan AHCI ve SSCI indekslerinde hâlihazırda taranan dergilerin SWOT analizleri bu sonucu desteklemektedir. Burada önemli olan editör ve yayıncıların dergilerinin zayıf yönlerini fark ederek bunlarla ilgili iyileştirmeleri hayata geçirmeleridir.

Hakemli Dergilerimizin Güçlenmesi İçin Neler Yapılabilir?

Dergilerimizin ulusal ve uluslararası indekslerde yer alabilmesi için yapılabilecek iyileştirme önerileri ile yazımıza son vermek istiyoruz. Bu öneriler, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi desteği ile 2018 yılından itibaren koordinatörlüğümde yürütülen Türkiye Editörler Çalıştayı'nda her yıl gündeme getirilmekte ve bu yöndeki kararlar resmî yazı ile ilgili kurumlara sunulmaktadır (www.editorlercalistayi.com):

1984 yılında çıkartılan Üniversiteler Yayın Yönetmeliği ile Üniversitelerde Ders Aracı Olarak Kullanılan Kitaplar, Teksirler ve Yardımcı Ders Kitapları Dışındaki Yayınlarla İlgili Yönetmeliğin, basılı ve elektronik yayıncılığın ulaştığı düzey açısından ihtiyaca cevap veremediği, bu yönetmeliğinin üniversite merkezli akademik yayıncılığa dair idari yapı kurulmasına imkân verecek; eser yayımı, basımı, dağıtımı, satışı ile bilimsel yayıncılığa dair akademik ve etik bilimsel yayın standartlarını içerecek şekilde güncellenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

YÖK veya ÜAK bünyesinde araştırma ve yayın etiğine dair ihlal iddialarının incelenmesi için dergi editörlükleri ve diğer tüzel kişiler ile gerçek kişilerce elektronik ortamda başvuruların yapılabileceği merkezî bir birim kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

YÖKAK kalite ölçütlerine, üniversitelerin bilimsel kitap ve dergi yayıncılığı hizmetlerinin kalitesini izlemeye yönelik ölçüt ve alt ölçütlerin eklenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye merkezli bilimsel birikimin bilim dünyasına ulaştırılmasını desteklemek için hakemli dergilere yönelik Kültür ve Turizm Bakanlığı desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.

Üniversitelerde bilimsel kitap ve dergi yayıncılığından Bilimsel Yayınlar Koordinatörlüğü veya ilgili bir birime ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm yayınların "Üniversite Yayınevi" marka adıyla uluslararası yayıncılık ilkelerine uygun olarak yürütülmesi gereklidir. Merkezî bir birim kuran üniversitelerin kısa sürede akademik yayıncılıkta başarı kaydettiği gözlemlenmektedir.

Türkiye merkezli makalelerin uluslararası görünürlüğünü artırmak için mutlaka DOI atanarak yayımlanması ve bu DOI'lerin zengin üst verilerinin Crossref'e sunularak Türkçe ve İngilizce dillerinde erişime açılması gereklidir. Ne yazık ki ücret ödenerek DOI atanan birçok Türkçe makalenin üst verisinin uluslararası erişime açılmadığı görülmektedir (https://www.crossref.org/members/prep/).

İntihal ve çifte yayın gibi etik ihlaller, yazarların akademik yazım ve araştırma etiğine dair bilgi ve farkındalıklarının artırılması ile azaltılabilecektir. Bu açıdan lisans döneminden itibaren öğrencilere akademik araştırma ve yazım sistemlerinden birinin tam olarak öğretilmesi önemlidir. Öğrencilere APA, Chicago ve İSNAD (www.isnadsistemi.org) gibi yaygın sistemlerden biri öğretilebilir.